

ДАВНЯ, СЕРЕДНЬОВІЧНА ТА МОДЕРНА ІСТОРІЯ ПОДІЛЛЯ

Анатолій Лусий

ДО БІОГРАФІЇ ЗАСНОВНИКА ВІННИЦІ

В статті проаналізовано фоліант «Хроніка європейської Сарматії», обсяг якої 852 аркуші in folio і складається фактично з 10 книг, з яких перші три мають спільну пагінацію, а решта окрему.

Ключові слова: фоліант, хроніка, Вінниця.

1611 року в типографії краківського друкаря Миколая Лоби вийшов з друку фоліант «Хроніка європейської Сарматії» (Kronika Sarmacyey Europejskiej). Автором цього твору був італієць на польській службі Олександр Гваньїні. Вона мала обсяг 852 аркуші in folio і складалася фактично з 10 книг, з яких перші три мають спільну пагінацію, а решта окрему.

У цій хроніці, написаній легко, доступно, прекрасним літературним стилем, Гваньїні прагнув ознайомити польського та західноєвропейського читача з устроєм та географічним положенням Речі Посполитої, її історією, насамперед військово-політичною і церковною, що було цілком у дусі тогочасних уявлень. Він намагався таким чином зберегти для нащадків минуле Речі Посполитої, героїчні діяння визначних представників її панівної еліти, котрі відзначилися як видатні военачальники та дипломати.

Автор подав не тільки яскраву, дохідливу, ілюстровану розповідь про минуле Речі Посполитої, а й виклав її на тлі всесвітньої історії, насамперед історії сусідніх народів та держав. Досить детально подавалася історія країн з котрими польська корона вела тоді запеклі війни (Московська держава, «Татарська земля», Османська імперія та підпорядковані останній або васальні країни). Зверталася увага на географію цих країн. На особливості ведення війни описуваними народами, тому книга мала значну практичну цінність.

Історії Русі-України Гваньїні присвятив окрему (третю) книгу своєї хроніки, і одне це вже свідчить про ту значну увагу, яку приділяв італо-польський автор нашій батьківщині. Оригінальних свідчень тут небагато, подається інформація запозичена з хронік Длугоша, Кремера, Стрийковського. Втім, можна вказати на оригінальні описи Львова та Запорозжя, характеристики господарських занять українських селян, та окремі деталі. Але однією (третьою) книгою

інтерес Гваньїні до Русі-України не обмежується. Окремі відомості про неї містяться у всіх інших, насамперед у польській, литовській та прусській.

Досить вказати на такі сюжети з двох останніх книг, як нашестя Батия, протиборство Данила Галицького й Льва Даниловича з литовським королем Миндовгом, завоювання Литвою українських земель, боротьба Свидригайлв та православних руських князів проти Ягайла, нещаслива битва Вітовта на Ворсклі (1396), боротьба за Сіверщину між Великим Князівством Литовським та Московською державою, повстання Михайла Глинського, боротьба проти ординських наскоків, протиборство Польсько-Литовської держави та Молдавії на теренах Поділля й Буковини, повстання Мухи, діяння князя Костянтина Острозького та ін.

Принагідно зауважимо, що ніколи, ні в царській Росії, ні в Радянському Союзі праця італійця повністю жодного разу не видавалася. І це зрозуміло, адже автор в VII-й (московській) книзі описує москвитів як «блядинців», як зрадливих, хитрих, брехливих і диких боягузів та ксенофобів («пройдисвіти, злостиві... невірні, безсоромні, бундючні, жадібні, бридкі, немилосердні, ненависні, мерзенні, огидні, чинять гріхи такі паскудні, про які соромно писати»).

Тому слід вітати титанічну працю доктора історичних наук, професора, о. Юрія Мицика по упорядкуванню та перекладу з польської «Хроніки європейської Сарматії» [2].

Але перш ніж повести мову про особу великого князя Литовського Ольгерда (Algirdas), який заснував Вінницю, на сторінках «Хроніки» подамо загальні відомості про нього з українських довідників. «Ольгерд Гедимінович (бл. 1296 – 1377) – великий князь литовський (1345-1377), син Гедиміна. Правив разом зі своїм молодшим братом Кейстутом. Прагнув розширити володіння князівства за рахунок південно-західних і західних українських земель. Вів боротьбу проти Золотої Орди, Московського князівства, Польщі та Тевтонського ордену. Близько 1355-1356 рр. відвоював у татар Чернігово-Сіверську землю. 1362 року на березі річки Сині Води (за деякими даними, річка Синюха) – лівої притоки р. Бугу, Ольгерд робив монголо-татарське військо і приєднав до Литви Київщину, Поділля і Переяславщину. В Києві посадив свого сина Володимира Ольгердовича, а на Поділлі своїх племінників Федора та Івана Коріатовичів. За правління Ольгерда українська (руська) мова стала офіційною мовою Великого князівства Литовською. Ольгерд здійснив три походи на Москву (1368, 1370, 1372). Робив спроби поширити свій вплив на Смоленське князівство, Псков, Новгород» [1, с. 530].

Перша згадка про князя говорить, що «Литовські князі Ольгерд і Любарт, а також Кейстут, почувши про смерть Казимира, вдерлись до Руських земель, завоювали Володимирський край» [2, с. 125].

Слідуюча звістка наступна: «Року Божого 1308 Ольгерд, син Гедиміна, вдерся з литовським рицарством до Прусії, спустошив

вогнем і мечем багато навколишн міст і сіл, взяв чималу здобич і повернувся до Литви» [2, с. 315].

«Ольгерд, здобувши завдяки Кейстуту від брата Явнута Велике князівство Литовське, мав із сусідніми інфляндцями й пруськими хрестоносцями часті війни. Різний був їх перебіг та воєнний успіх, однак завжди з добрим результатом. Року від Різдва Господа Христа 1327 Ольгерд, зробивши перепис руським та литовським військам, ворожим способом напав на Прусію, звідусіль жорстоко сплюндровав їхню землю. Хрестоносці не могли дати йому відсіч і не наважувалися виїхати проти нього в поле. Тому він спустошив багато їхніх замків, нагрузив великою здобиччю своє жовнірство, набрав чимало в'язнів і, поливши пруські поля німецькою кров'ю, добре помстився хрестоносцям за смерть недавно вбитого батька Гедиміна. Потім він привів свої війська до литовських земель з великим тріумфом і без найменших втрат.

Цього ж року він тихо напав на нове маркграфство і сплюндровав його скрізь аж по Франкфурт і по саму ріку Одер.

Він же трьох татарських цариків, рідних братів, Кутлубея, Качибея та Дмитра наголову розбив й вигнав геть з Поділля» [2, с. 318].

«Потім великий московський князь Дмитрій Іванович запишався через свою велику міць і відправив свого гінця до Ольгерда, повідомляючи, що через чотири тижні збройно вдарить на литовські землі. Ольгерд, зібравши тут же війська, рушив прямим гостинцем на столичне місто Москва й оточив його. Несподівано напавши на московського тирана, він викликав його на битву в полі. Там, уклавши мир на певних умовах, провів литовські кордони з одного боку за шість миль від Можайська та дванадцять миль від московської столиці, а з другого – до ріки Угри, повернувся з великим тріумфом до Литви.

Ольгерд мав з дружиною Марією, донькою тверського князя, дванадцять синів: насамперед Ягайла, який був потім покликаний на Польське королівство, Скиргайла, Бориса, Корибута, Вігунда, Коригайла, Наримунта, Лангвина, Любарта, Андрія та Бутава. Найбільше він любив старшого сина Ягайла, тому що цей обличчям, чеснотами і швидкістю розуму найбільше нагадував батька й нібито вираз його носив на собі. Саме його він призначив спадкоємцем литовського престолу» [2, с. 319].

P.S. Автором в третій книзі, де йде мова про руські князівства та їх народи згадується і Вінниця: «Дерев'яне місто, яке разом із замком оточене валом і яке стоїть над рікою Бог. Ці два замки (брацлавський і вінницький – А. Л.) частіше, ніж інші, стають метою нападів перекопських татар. Місцеві повіти такі великі, що їх вважають воеводствами. Вони мають особливий прапор, на котрому зображено герб Великого князівства Литовського».

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Довідник з історії України. К., 2001. 1136 с.
2. Гваньїні, Олександр. Хроніка європейської Сарматії. К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2009. 1006 с.

Віталій Тучинський

ХМІЛЬНИЦЬКИЙ ЛІТОПИС ЯК ВИЗНАЧНА ПАМ'ЯТКА МІСЦЕВОГО ЛІТОПИСАННЯ

У статті поведено джерелознавчий аналіз Хмельницького літопису як цікавого та маловивченого літописного джерела з історії Поділля. Головну увагу приділено висвітленню подій Української національної революції 1648-1657 рр. під проводом Б.Хмельницького.

Ключові слова: історичне джерело, літопис, Поділля, Хмельник.

Одним із найважливіших завдань сучасної історичної науки є розширення та переосмислення джерельної бази історії України та Поділля. Основним джерелом вивчення вітчизняної історії та її окремих регіонів доби середньовіччя і раннього Нового часу є літописи. Це один з різновидів наративних джерел у вигляді оповідей, в яких події викладаються, як правило, за хронологією. Свою назву вони дістали від того, що виклад матеріалу в найдавніших літописах поченався словами «В літо».

Автор публікації ставить за мету дати джерелознавчу характеристику Хмельницького літопису, як оригінальної та визначної пам'ятки місцевого літописання.

Хмельницький літопис належить до маловідомих та недостатньо вивчених літописних джерел середини XVII ст. Його значення як цінного історичного джерела полягає в тому, що він є єдиним літописом, який створений на Поділлі напередодні та у початковий період Української національної революції 1648-1657 рр. під проводом Богдана Хмельницького. Подібно до Межигірського, Львівського, Чернігівського, Острозького, Підгорецького та інших літописів, Хмельницький відноситься до місцевих літописів.

Історична пам'ятка, що охоплює події 1636-1650 рр., була знайдена краєзнавцями у с.Голодьки, неподалік Хмельника у середині XIX і передана відомому історику О. Левицькому. Вперше літопис було видруковано Київською Тимчасовою Комісією для розбору давніх актів у 1878 р. як додаток до літопису Самовидця[1]. З того часу літопис жодного разу не видавався.

Оригінал літопису, що займає п'ять рукописних аркушів, було вивезено з України ще у II половині XIX ст. і нині зберігається у Відділі рукописів Державного історичного музею російської феде-